

*Роман Петрович Луцький,
декан юридичного факультету
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького,
кандидат юридичних наук, доцент*

СИСТЕМА КООРДИНАТ «ЛЮДИНА — ПОЗИТИВНЕ ПРАВО (ЗАКОН)»

На сучасному етапі розвитку українського державотворення людина стає рівноправним суб'єктом суспільних відносин разом із правом, державою та її органами і посадовими особами. Розглядаючи сутність взаємодії між державою і правом, теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна вивчає окрему людину, індивіда, особистість через призму взаємовідносин людина і право. При цьому визначальна роль у цьому виді взаємодії належить позитивному праву (закону), яке за допомогою правових механізмів забезпечує стабільність та розвиток суспільства з метою недопущення протистоянь та розколів у середині останнього. Саме дослідження цієї складової взаємодії становить актуальність порушеної проблематики.

Методологічною основою статті стали праці С. Алексєєва, В. Бабкіна, В. Бачиніна, О. Зайчука, М. Костицького, В. Нерсисянца, Н. Оніщенко, М. Панова, О. Копиленка, Н. Пархоменко, С. Сливки, Л. Фуллера, Р. Халфіна, Ю. Шемшушенка, які сприяють осмисленню поточних процесів у теорії права та мають важливе значення для подальшого їх дослідження.

На підставі тих фундаментальних основ, які вони заклали, вважаємо за доцільне проводити власні дослідження визначеної проблематики.

Нині досить багато досліджень у теорії права спрямовані на розкриття сутності взаємодії між особистістю та правом як регулятором поведінки людей. У той же час практично оминається увагою одна з визначальних складових цього процесу, яка лежить в системі координат «людина — позитивне право (чинне законодавство)», оскільки саме чинне законодавство повинно, розмежовуючи приватні чи специфічні інтереси, які можуть закладатися у підтексті учасниками законодавчої діяльності, концентрувати в собі загальну волю чи загальний інтерес суспільства і цим самим виражати справжнє призначення права щодо держави, суспільства та людини.

Характеризуючи взаємодію між людиною і правом, доцільно зазначити, що право саме по собі не є дієвим. Діють вільні люди, які у своїх взаємовідносинах є суб'єктами права. Вільна людина — це розумна істота, яка має волю, дар мислення, здатна виробляти знаряддя праці та може свідомо користуватися ними. Індивід — це конкретна людина з її природними властивостями (талантами, недоліками). У людини як індивіда розрізняють біологічні та соціальні якості. Біологічне в людині, яка є частиною матеріального світу, складається з її природної основи, що характеризується наявністю тіла, органів чуття, природної фізичної сили та інших біологічних якостей. Проте саме лише біологічне в людині не визначає її як особистість. Особу характеризує поєднання біологічного змісту і соціальних якостей, саме тому остання виступає правовим суб'єктом, який уособлює правове буття, принцип права і є його носієм і реалізатором. Тож правоздатність і правосуб'єктність людей є правовими характеристиками вільних індивідів у їх взаємовідносинах, а також необхідними формами реалізації цієї свободи людей, тобто буття права.

Обов'язковість й однаковість правових норм досягається дією позитивного права (закону) як встановленого зв'язку між діями і вчинками людей та їх наслідками. Саме закон, за

словами Ж.-Ж. Руссо, є необхідною умовою громадянської асоціації та співжиття [1, с. 158]. Адже право не лише гарантує рівну міру свободи, справедливості, а й накладає на людей зобов'язання, виконання яких необхідне для забезпечення прав інших, що досягається дією позитивного права. У процесі законодавчої роботи право набуває статусу закону (позитивується), тобто йому надається форма загальності й визначеності. Тому позитивне право не просто взаємопов'язане із правом, а є необхідною загальнообов'язковою формою його об'єктивації, вираження і дії в суспільному житті.

На переконання українського філософа М. Драгоманова, як позитивне право, так і право зокрема, є вираженням волі народу, і тільки на цьому має бути побудований закон [2]. Тому право часто визначається як владна загальнообов'язковість того, що офіційно визнається і встановлюється як закон у конкретний час і в конкретному суспільному просторі. За такої тотожності права і закону вживається поняття «позитивне право».

Позитивне право, на відміну від права, яке з'являється спонтанно в процесі природного плину людського буття, формується людьми свідомо й цілеспрямовано. А тому не може не відображати корисливих інтересів законодавця. Закон може бути знаряддям реалізації права, а може і суперечити праву, бути повністю або частково формою офіційного визнання, нормативної конкретизації і захисту як права, так і неправових вимог, дозволів чи заборон. Недаремно Г. Гегель зазначав, що законодавство може спотворити зміст права: «Те, що є закон, може бути відмінним від того, що є право в собі» [3, с. 128]. Ось чому в політиці розрізняють закони правові та неправові, авторитарні, які є тільки законодавчо оформленим свавіллям. Стає зрозумілим, чому прийняття законів є предметом гострої політичної боротьби, безпосередньо пов'язаної зі змаганнями різних корпоративних сил за державну владу, за участь в її здійсненні. Але за будь-яких обставин дієвість та ефективність прийнятих законів як сили дотримання встановленого порядку й справедливості буде залежати від того, наскільки вони адекватні праву. Як правове явище закон виступає тільки у формі об'єктивно обумовлених властивостей права. Тільки за таких обставин закон стає правовим законом, тобто правом, що одержало офіційну форму визнання, конкретизації й захисту.

Правовий закон — адекватне вираження права в його офіційному визнанні, загальнообов'язковості, визначеності й конкретності. Набуття законом такого статусу є складним процесом. Він передбачає не лише врахування об'єктивних властивостей і вимог права, що є першою і необхідною умовою, й залежить від багатьох інших об'єктивних і суб'єктивних соціальних, економічних, політичних чинників. Невідповідність закону праву може бути спричинена особливостями суспільно-політичного ладу, що не визнає право, а також неправовою позицією законодавця або низькою правовою, законодавчою культурою тощо. Буває, що всі ці чинники виявляються водночас. Так, за командно-адміністративної системи домінувало розуміння права лише як юридично визначеної міри свободи, як вираження у законах державної влади панівних у суспільстві економічно-політичних, соціальних інтересів владної бюрократії. Таке спотворене ототожнення права й закону породило ілюзію всесилля закону, і замість очікуваного зміцнення закону виявилася його широкомасштабна девальвація, недієвість, правовий нігілізм.

Для уникнення появи законів, що порушують право, людство виробило й утвердило систему спеціальних інститутів, процедур і правил як законотворчої діяльності, так і контролю за відповідністю закону праву. Йдеться про систему противаг у відносинах між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади, загальносудовий, конституційно-судовий, прокурорський контроль за правовою якістю закону.

Закон не має іншої сутності, крім сутності права. Загальнообов'язковою силою володіє тільки правовий закон. Інакше слід було б визнати, що нічого власне правового не існує, що за підтримки сили і насилля можна будь-яке свавілля видати за «право» і «справедливість».

Загальнообов'язковість правового закону зумовлена його правовою природою і є наслідком загальнозначущості об'єктивних властивостей права, показником соціальної потреби і необхідності дотримання, конкретизації та захисту принципу й вимог права у відповідних офіційних актах і постановах. Не право є наслідком офіційно-владної загальнообов'язковості, а ця обов'язковість є наслідком права (державно-владна форма вияву загальнозначущого соціального сенсу права). Отже, загальнообов'язковість правового закону зумовлюють:

- об'єктивна природа права, що постає як воля законодавця (офіційно-владне опосередкування між вимогами права і формою їх конкретного законодавчого вираження);
- об'єктивні умови, необхідні для появи та дії правових законів, тобто міра зрілості соціуму.

Неправовий закон позбавляє правове буття об'єктивності. Його сутністю і принципами є тільки владні установлення у формі загальнообов'язкових норм. Але й за таких обставин право існує: з одного боку, як заперечення антиправового закону, а з другого — як те, що заперечується цим законом. Адже офіційне заперечення об'єктивної природи права, хоч і в негативній формі, але визнає наявність того, що заперечується. Заперечення не означає усунення того, що заперечується. Неправовий закон не може відмінити об'єктивні властивості права. Правовий принцип рівності справедливості та свободи людей за будь-яких обставин зберігає свою об'єктивну загальнозначущість, є основою для критики наявного насилля та свавілля, єдино правильним орієнтиром до бажаної правової перспективи — правового закону.

Право або правовий закон мають різні форми своєї буттєвості: правові норми, відносини, свідомість, правосуб'єктність, правові процедури, процесуальні форми тощо. Відмінність між ними є не сутнісною, а функціональною. Сутність єдиного принципу формальної рівності існує, наприклад, у правовій нормі — правилах поведінки суб'єктів права; правових відносинах — взаємовідносинах формально рівних, вільних і незалежних суб'єктів права; правосвідомості — усвідомленні сенсу і вимог принципу права учасниками правового співтовариства; правосуб'єктності — визнанні індивідів та їх об'єднань формально рівними, вільними і незалежними суб'єктами правового спілкування; правових процедурах — рівному і справедливому порядку набуття та реалізації прав і обов'язків усіма суб'єктами. Отже, право наявне в усіх правових формоутвореннях, де буттєвим є принцип формальної рівності.

Таким чином, можна підсумувати, що феномен права та позитивного права, зокрема, найтіснішим чином пов'язаний з людською природою, її суттю, сенсом людського буття. «Відповіді на всі теоретичні та філософські питання права, — як зазначає Р. Алексі, — зумовлюються відповіддю на питання про сенс людського буття» [4, с. 38; 5, с. 36–42]. У цьому висловлюванні виражена визначальна позиція щодо права. Суть останньої полягає в розумінні того, що позитивне право є тим явищем, без якого людина не може існувати, з одного боку, і виявлення в структурі людського буття таких моментів, які породжують правові відносини (право), — з другого боку.

Список використаних джерел

1. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или принципы политического права / Ж.-Ж. Руссо // Антология мировой философии : сб. филос. текстов. — К. : Наукова думка, 1991. — Т. 1. — Ч. 2. — С. 158–163.
2. Драгоманов М. (1841–1895) публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч // ELISE. Юридичні послуги. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.elise.com.ua/ru/content/mihajlo-dragomanov-1841-%E2%80%941895-publitsist-istorik-filosof-ekonomist-literaturoznaveets-folklo>.
3. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель // Академия наук СССР. Институт философии. — М. : Мысль, 1990. — 319 с.
4. Alexy R. The Dual Nature of Law / R. Alexy // IVR 24th World Congress «Global Harmony and Rule of Law» (September 15–20, 2009, Beijing, China). Papers. Plenary Session. — Beijing, 2009. — P. 257–274.
5. Максимов С. Дуальність права / С. Максимов // Право України. — 2010. — № 4. — С. 36–42.

Луцкий Р. П. Система координат «людина — позитивне право (закон)»

Дослідження понять взаємодії між особистістю та правом як регулятором поведінки людей проводяться вже довгий час. Достатньо вивченою є категорія «право». Однак в юридичній теорії оминається увагою одна з визначальних складових цього процесу, яка лежить в системі координат «людина — позитивне право (чинне законодавство)».

Право саме по собі не є дієвим. Діють вільні люди, які у своїх взаємовідносинах є суб'єктами права. Вільна людина — це розумна істота, яка має волю, дар мислення, здатна виробляти знаряддя праці та може свідомо користуватися ними. Проте саме лише біологічне в людині не визначає її як особистість. Особу характеризує поєднання біологічного змісту і соціальних якостей. Саме тому остання виступає у ролі правового суб'єкта, який уособлює правове буття, принцип права і є його носієм і реалізатором.

Ключові слова: позитивне право, людина, особа, індивід, право, закон, природне право.

Луцкий Р. П. Система координат «человек — позитивное право (закон)»

Исследование понятий взаимодействия между личностью и правом как регулятором поведения людей проводятся уже долгое время. Достаточно изученной представляется категория «право». Однако в юридической теории недостаточно внимания уделялось одной из определяющих составляющих этого процесса, которая лежит в системе координат «человек — позитивное право (действующее законодательство)».

Право само по себе не является действенным. Действуют свободные люди, которые в своих взаимоотношениях есть субъектами права. Свободный человек — это умное существо, которое имеет волю, дар мышления, способность производить орудия труда и может сознательно пользоваться ими. Однако только биологические качества в человеке не определяют его как личность. Личность характеризует сочетание биологического содержания и социальных качеств. Именно последнее выступает правовым субъектом, олицетворяющим правовое бытие, принцип права и выступающим его носителем и реализатором.

Ключевые слова: позитивное право, человек, личность, индивид, право, закон, естественное право.

Lutcky R. System of co-ordinates «Man is a positive law (law)»

Research of concepts of co-operation between personality and law as by the regulator of conduct of people, conducted already long time. Studied enough is a category law. However in a legal theory by walk a round attention one of determining constituents of this process, which lies in the system of co-ordinates a «man is a positive law (current legislation)».

Law in itself is not effective. Free people which in the mutual relations are subjekt of law operate. A free man is a clever creature, which has will, gift of thought, capable to produce tools and can consciously use them. However exactly only the biological in a man does not determine it as personality. A person is characterized by combination of biological maintenance and social qualities. For this reason the last comes forward legal subjek, which personifies legal life, principle of law and comes forward his transmitter and realizer.

Key words: positive law, man, person, individual, right, law, absolute law.

УДК 340.1

*Олена Леонідівна Львова,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ЛЮДИНА ЯК НАЙВИЩА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ (ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ХРИСТІЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ТА РЕАЛЬНОСТІ)

Гострота досліджуваної проблеми, здавалось би, викликана здебільшого з огляду на 70-річне тоталітарне минуле нашої країни та національну несамостійність упродовж декількох сторіч її історії. Однак трагічні наслідки революційних подій в Україні кінця 2013 — початку 2014 рр. виявили повну неспроможність конституційних положень захистити людину як найвищу соціальну цінність. Адже відносини всередині держави та суспільства мають формуватися на основі усвідомлення невід'ємності і неспростовності природних прав людини. На них має спиратися й позитивне законодавство держави.

У преамбулі Конституції України 1996 р. проголошено, що Верховна Рада України від імені Українського народу приймає цю Конституцію, «виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями».

Окрім зазначеного, варто згадати традицію стосовно присяги Президента на вірність народові України з покладанням руки на Пересопницьке Євангеліє, що публічно засвідчує готовність Гаранта узгоджувати свої мотиви та рішення на такому високому посту з принципами Священного Писання.

Зазначене покладає особливу відповідальність на органи державної влади усіх рівнів за збереження й ствердження християнських цінностей як щодо своєї діяльності, головною метою якої є служіння народові України, так і щодо кожної конкретної людини, адже відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Не випадково це положення закріплено на конституційному рівні, адже історія свідчить про страшні речі, які вчинялися проти людства. Так, лише в XX ст. було знищено мільйони людей: в часи двох світових та інших війн застосовувалася все потужніша зброя. Людей знищували диктатори як лівого, так і правого напрямку — Гітлер, Пол Пот, уряд Індонезії та ін. Люди помирили внаслідок переслідувань на релігійному та політичному підґрунті. Люди загинули внаслідок застосування атомної зброї в Хіросімі та Нагасакі. Чимало людей стало жертвами держав, організованих на демократичних принципах, але вони підтримували свою економіку виробництвом зброї та її продажем недемократичним режимам, які не дотримувалися прав людини [2, с. 371–372].

Аналогічно й сьогодні, з огляду на останні трагічні події в Україні, поштовхом до яких стало грубе порушення прав людини та повне нівелювання ст. 5 Конституції України, відповідно до якої єдиним джерелом влади в Україні є народ, поняття «права людини» не просто були порушені, а «де-факто» перестали існувати для тих державних можновладців, які узурпували владу. Як наслідок — вбивство понад сотні демонстрантів та близько тисячі поранених.

Саме зазначене зумовлює неабияку актуальність обраної теми, стало ключовим поштовхом у межах цієї статті вести мову про людину як найвищу соціальну цінність, розуміння